

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1982 Anayasası'na Göre Kadınların Çalışması¹

Universal Declaration of Human Rights and Women's Working with Reference to 1982 Constitution

Prof. Dr. H. Fehim Üçışık²

10.12.1948 tarihinde Türkiye'nin de katılımıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin önsözünde, dehşetli ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma özgürlüklerine sahip olacakları bir dünyanın kurulmasının en yüksek amaç olduğu belirtilmektedir. Anılan Bildirge, özellikle aile, eğitim, çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeleriyle insanların yoksulluğa düşmemelerini ve gerektiğinde yeterince sosyal yardım almalarını sağlayan bir düzen öngörmektedir. Bildirge, bu düzeni kurarken genellikle cinsiyet ayırımı yapmamakta, ancak, kadınları koruyucu özel hükümler de içermektedir.

1982 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirtmekte (m.2) ve anılan Bildirge gibi, aile, eğitim, çalışma ve sosyal güvenlik konularında çeşitli düzenlemeler içermektedir.

Bu bildiride, kadınların çalışmasına ilişkin olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hükümleri ve gelişimi ile 1982 Anayasası'nın öngördüğü düzen, kayıt ve şartlar ortaya konmaya ve karşılaştırılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kadınların Çalışmasıyla İlgili Düzenlemeleri ve Öngördüğü Düzen, Kayıt ve Şartlar

1. Genel Olarak

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, yoksulluktan kurtulmasına yönelik olarak 1944 Filadelfiya Bildirgesi'ndeki tespit ve ilkelere uygun düzenlemeler içermektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 10.05.1944 tarihinde kabul ve ilan edilen Fi-

1 3 Mart 2016 tarihinde KADEM tarafından düzenlenen "II. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi: Kadın ve Yoksulluk" başlıklı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

2 Doğuş Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, hucisik@dogus.edu.tr

ladelfiya Bildirgesi'nde, yoksulluğun, bulunduğu yerlerde herkesin refahına yönelik bir tehlike oluşturduğu, ihtiyaca karşı mücadelenin, her ulusun kendi ülkesi içerisinde tükenmez bir güçle ve sürekli ve ortak bir uluslararası gayretle yürütüleceği, ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun, bütün insanların, maddi ilerlemelerini ve manevi gelişmelerini hür ve haysiyetli bir şekilde ekonomik güvence altında ve eşit şartlarda sürdürmek hakkına sahip buldukları, bu sonuca ulaşılmasını sağlayacak koşulların gerçekleştirilmesinin her ulusal ve uluslararası siyasetin ana hedefini oluşturması ve ulusal ve uluslararası düzeyde özellikle ekonomik ve mali alanlarda alınan bütün önlemlerin ve programların bu hedefin gerçekleşmesini kolaylaştıran nitelikte olması gerektiği belirtilmiş ve çeşitli ülkelerde Uluslararası Çalışma Örgütünü'nün yardımıyla uygulanacak programlarla şu hususların da gerçekleşmesi öngörülmüştür:

- a. İşçilerin, becerilerini ve bilgilerini bütünüyle gösterebilmekten zevk duyacakları işlerde çalıştırılması ve bu sayede ortak refaha en iyi biçimde katkıda bulunulması,
- b. Ücretler ve kazançlar, çalışma süreleri ve diğer çalışma koşulları konularında kaydedilen ilerlemelerin sonuçlarından herkese eşit şekilde yararlanma imkanı tanınması, iş sahibi olan ve korunmaya muhtaç olan kimselere asgarî yaşam koşulları sağlayacak bir ücret verilmesi,
- c. Güvenceye ve eksiksiz tıbbi tedaviye ihtiyaç duyan herkes için temel bir gelir sağlamak amacıyla yönelik sosyal güvenlik önlemlerinin yaygınlaştırılması,
- d. Çocukların ve annelerin korunması ve
- e. Eğitim ve meslek alanlarında eşit şanslar sağlanması.

1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin çalışma hak ve özgürlüğü ve sosyal güvenlik hakları ile ilgili düzenlemeleri, çeşitli tarihlerdeki uluslararası sözleşmeler, özellikle 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ve bu şartın yerini almak üzere kabul edilen 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir.

2. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin İlgili Düzenlemeleri

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre, herkes cins, ırk, renk, dil gibi herhangi bir fark gözetilmeksizin bu Bildirge'de ilan edilen bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabilir (m.2/I). Herkesin, bu Bildirge'de öngörülen hak ve özgürlüklerin tam olarak uygulanmasını sağlayacak bir sosyal ve uluslararası nizamla hakkı vardır (m.28).

Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığını ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine hakkı vardır (m.25/I).

Aile, toplumun tabii ve temel unsurudur; toplum ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir (m.16/III). Analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir (m.25/II).

Her şahsın, şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zorunlu olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır (m.22). Her şahsın eğitim hakkı vardır. Teknik ve mesleki öğretimden herkes yararlanabilmelidir. Yükseköğretim liyakate göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır (m.26/I).

Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır (m.23/I). Çalışan her kişinin, kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır (m.23/III). Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit çalışma karşılığında eşit ücrete hakkı vardır (m.23/II). Her kişinin dinlenmeye, çalışma sürelerinin makul şekilde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli tatillere hakkı vardır (m.24).

Her şahsın, toplumun bir üyesi olmak itibarıyla sosyal güvenliğe hakkı vardır (m.22/I). Her şahsın işsizlik, hastalık, engellilik, dulluk, yaşlılık hallerinde ve geçim imkânlarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır (m.25/I).

3. İnsan Hakları Bildirgesi'nin Öngördüğü Düzen, Kayıt ve Şartlar

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin belirtilen düzenlemeleri, hak ve özgürlüklerden yararlanmada cinsiyet ayrımı olmamasını, her kişinin şahsiyetinin gelişmesi için gerekli ekonomik, sosyal, kültürel haklarının devletin imkânlarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesini, her kişiye mesleki eğitim görme imkanının tanınmasını ve temel kural olarak, herkesin uygun bir hayat seviyesinin olmasını, bu hayat seviyesinin sağlanabilmesi için herkesin işini serbestçe seçmesini, ailesiyle birlikte geçimini sağlayacak ücret almasını, ailenin devlet tarafından korunmasını, çocuk ve ananın özel olarak ihtimam ve yardım görmesini, işsizlik, dulluk gibi hallerde sosyal yardım yapılmasını öngörmektedir. Böylece İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin öngördüğü düzende kadınlar, şahsiyetlerini serbestçe geliştirebilecekler, mesleki eğitimden yararlanabilecekler, ailelerinden herhangi bir kişi çalışmakta ve Bildirge'de öngörüldüğü üzere aile geçindirecek düzeyde gelir elde etmekte ya da analık, dulluk gibi hallerde uygun yaşayış seviyesi sağlayan sosyal yardım yapılmakta ise çalışmak zorunda kalmayacaklar, eşit çalışma halinde cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit ücret alabileceklerdir.

4. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin İlgili Düzenlemelerinin Avrupa Konseyi Sözleşmelerine Teydi ve Geliştirilmesi

a. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından 18.10.1961 tarihin-

de Torino'da imzalanmış, Türkiye tarafından 16.06.1989 tarihli ve 3581 sayılı Kanunla bazı hükümleri dışında onaylanması uygun bulunmuş ve 07.08.1989 tarih ve 89/14434 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla bu şekilde onaylanmıştır. Avrupa Sosyal Şartı'nın başlangıcında, Avrupa Konseyi'nin hedefinin, kendilerinin ortak mirası olan ideal ve prensiplerin gerçekteştirilmesi ve korunması gayesiyle üyeleri arasında daha güçlü bir birliğin sağlanması ve özellikle insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekteştirilmesi ve idame ettirilmesi suretiyle sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması olduğu belirtilmiştir.

Avrupa Sosyal Şartı'na göre, Akit Taraflar, ulusal ve uluslararası tüm uygun yolları izleyerek şu hak ve ilkelerin etkin biçimde gerçekteşebileceği koşullara ulaşmayı politikalarının amacı sayarlar (Bölüm I):

1. Herkes kişisel ilgi ve yetenekleri uyarınca bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun mesleki yönlendirme imkanları hakkına sahiptir.
2. Herkes mesleki eğitim için uygun olanaklar hakkına sahiptir.
3. Herkesin, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatı olacaktır.
4. Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine yeterli bir yaşam düzeyi sağlamak için adil bir ücret alma hakkı vardır.
5. Çalışan kadınlar analık durumunda ve öteki çalışan kadınlar gerektiğinde, çalışırken özel korunma hakkına sahiptir.
6. Tüm çalışanlar ve geçimini temin ettikleri kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
7. Yeterli kaynaklardan yoksun herkes, sosyal ve sağlık yardımı hakkına sahiptir.
8. Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
9. Medeni hallerine ve aile ilişkilerine bakılmaksızın, analar ve çocuklar uygun sosyal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.

Anılan Şart'a göre, Akit Taraflar, şu yükümlülüklerle bağlı kalmayı taahhüt ederler (Bölüm II):

Akit Taraflar, adil bir ücret hakkına etkin bir geçerlilik kazandırmak üzere, çalışanların kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkını (m.4/I, 1) ve çalışan erkeklerle kadınlara eşit işe eşit ücret hakkını tanımayı taahhüt ederler (m.4/I, 3). Bu hakların kullanılması, özgürce yapılmış toplu sözleşmeler, yasal ücret saptama usulleri veya ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır (m.4/II). Türkiye,

bu Şart'ın, çalışanların, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücrete hakkı olduğu hükmünü onaylamamıştı.

Anılan Şart'a göre, Akit Taraflar, çalışan kadınların korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1. Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımı veya kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla, toplam en az 12 haftalık izin sağlamayı,
2. İşverenin, bir kadına doğum izni sırasında işten çıkarma bildiriminde veya doğum nedeniyle izinli olduğu sırada süresi sona erecek bir bildirimde bulunmasını yasa dışı saymayı,
3. Emzirme döneminde analara, emzirme için yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı,
4. Sanayide çalışan kadınların gece işlerinde çalışmalarını düzenlemeyi ve
5. Kadınların yeraltı madenlerinde ve gereğinde tehlikeli, sağlığa aykırı veya ağır niteliği nedeniyle uygun düşmeyen tüm öteki işlerde çalışmalarını yasaklamayı taahhüt ederler (m.8). Türkiye Şart'ın kadınların çalışmalarına ilişkin bu düzenlemesini de onaylamamıştı.

Şart'a göre, Akit Taraflar, mesleki eğitim hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, gerektiğinde, herkese, işveren ve çalışanların örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanağı sağlamayı veya geliştirmeyi ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıkları bahşetmeyi taahhüt ederler (m.10/I).

Akit Taraflar, sosyal güvenlik hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı, bu sistemi Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına ilişkin 102 sayılı Uluslararası Sözleşmenin onaylanması için gereken düzeyden daha düşük olmamak üzere yeterli bir düzeyde tutmayı ve giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı taahhüt ederler (m.12/I-III).

Akit Taraflar, sağlık ve sosyal yardım hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak için, yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardım sağlamayı ve hastalık halinde gereken bakımı sunmayı (m.13/I) ve herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek veya hafifletmek için gerekebilecek tavsiyelerle kişisel yardımları uygun kamusal veya özel hizmetler aracılığıyla alabilmesini sağlamayı taahhüt ederler (m.13/III).

Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları

sağlamak üzere, sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer yöntemlerle aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını geliştirmeyi taahhüt ederler (m.16).

Akit Taraflar, anaların ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkının etkin biçimde kullanılması için, uygun kuruluşların kurulması veya hizmetlerin yapılması dahil, bu amaca uygun ve gerekli tüm önlemleri alırlar (m.17).

b. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından, Avrupa Sosyal Şartı'nın yerini almak üzere, 1996 yılında Strazburg'da imzalanmış, Türkiye tarafından 27.09.2006 tarih ve 5547 sayılı Kanunla bazı hükümlerin dışında onaylanması uygun bulunmuş, 22.03.2007 tarih ve 2007/11907 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla bu şekilde onaylanmıştır. Bu Şart'ın başlangıcında ilk Şart'ın kabul edildiği tarihten bu yana ortaya çıkan temel sosyal değişimler dikkate alınarak Şart'a yeni haklar eklendiği ve içeriğın güncelleştirildiği belirtilmiştir.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Akit Taraflar'ın, etkili bir biçimde gerçekleşebileceği koşullara ulaşmayı politikalarının amacı saymalarını öngördüğü hak ve ilkelerle ilgili düzenlemesinde (Bölüm I) 1961 yılındaki Şart'ta yer alanlara ek olarak, tüm çalışanların, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahip olduğunu, ailevi sorumlulukları olan ve çalışan ya da çalışmak isteyen herkesin, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve ailevi sorumluluklarıyla çalışması arasında, olabildiğince, uyumsuzluk olmadan bunu gerçekleştirme hakkına sahip bulunduğunu, herkesin, yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkı olduğunu ve herkesin, konut edinme hakkına sahip bulunduğunu belirtmiş ve adil ücret alma hakkı konusunda, "kendilerine ve ailelerine yeterli bir yaşam düzeyi" şeklindeki ölçütü "kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi" olarak değiştirmiştir.

Anılan Şart'a göre, Akit Taraflar, kendilerini şu yükümlülüklerle bağlı saymayı taahhüt ederler (Bölüm II):

Akit Taraflar, adil bir ücret hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına (m.4/I, 1) ve çalışan erkekler ile kadınların eşit işe eşit ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı taahhüt ederler (m.4/I, 3). Bu hakların kullanılması, özgürce yapılmış toplu sözleşmeler, yasal ücret saptama usulleri veya ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır (m.4/II). Türkiye, anılan Şart'ın çalışanların, kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkı olduğu hükmünü onaylamamıştır.

Anılan Şart'a göre, Akit Taraflar, çalışan kadınların annelik durumunda korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1. Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımını veya kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla, toplam olarak en az on dört haftalık izin sağlamayı,
2. İşverenin, bir kadının işverene hamile olduğunu bildirmesi ile doğum iznine ayrılması arasındaki dönem içinde veya süresi bu döneme rastlayacak şekilde işten çıkarma bildiriminde bulunmasını yasadışı saymayı,
3. Emzirme döneminde annelere, emzirme için yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı,
4. Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların gece çalışmalarını düzenlemeyi ve
5. Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların yeraltı madenlerinde ve tehlikeli, sağlığa zararlı ya da ağır nitelikleri nedeniyle uygun olmayan diğer işlerde çalıştırılmalarını yasaklamayı ve bunların çalışma haklarını korumaya yönelik uygun önlemleri almayı taahhüt ederler (m.8).

Akit Taraflar, sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı, bu sistemi Avrupa Sosyal Güvenlik Kodunun ülkelerce onaylanması için gereken düzeyden daha düşük olmamak üzere yeterli bir düzeyde sürdürmeyi ve giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı taahhüt ederler (m.12/I-III).

Akit Taraflar, sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde gereken bakımı sunmayı ve herkesin kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek ya da hafifletmek için gerekebilecek öneri ve kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler aracılığıyla alabilmesini sağlamayı taahhüt ederler (m.13/I ve III).

Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla, sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler (m.16).

Akit Taraflar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, bu hakkı tanımayı ve şu konularda uygulanmasını sağlamak ve teşvik etmek için uygun önlemler almayı taahhüt ederler:

- a. İşe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirilme,

- b. Mesleki yönlendirme, eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon,
- c. Ücreti de kapsayan çalışma koşulları,
- d. Yükselmeyi de kapsayan meslekte ilerleme (m.20).

Akit Taraflar, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlar ve bunlarla diğer çalışanlar arasında fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla şu konularda uygun önlemler almayı taahhüt ederler:

- a. Mesleki yönlendirme ve eğitim konularında alınacak önlemler de dahil olmak üzere, ailevi sorumlulukları olan çalışanların istihdam edilmesi ve istihdam edilmeye devam edilmesinin yanı sıra, bu sorumluluklar nedeniyle işten ayrılanların yeniden istihdam edilmesi,
- b. Bu kişilerin çalışma koşulları ve sosyal güvenliğe ilişkin gereksinimlerinin dikkate alınması,
- c. Özellikle kreş hizmetleri ve diğer çocuk bakımı ile ilgili düzenlemeler olmak üzere, kamusal ya da özel hizmetlerin geliştirilmesi ya da teşvik edilmesi,
- d. Her bir ebeveyne, süresi ve koşulları ulusal mevzuat, toplu sözleşmeler ya da uygulama tarafından belirlenecek, doğum izni sonrasındaki bir dönemde, çocuğa bakmak için aile izni alma olanağının sağlanması,
- e. Bu tür ailevi sorumlulukların, geçerli bir işe son verme nedeni oluşturmamasının sağlanması (m.27).

Akit Taraflar, toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin, özellikle istihdam, konut, eğitim, öğrenim, kültür ile sosyal ve tıbbi yardım olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı ve bu önlemleri, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gerektiğinde gözden geçirmeyi taahhüt ederler (m.30).

II. 1982 Anayasasının Kadınların Çalışmasıyla İlgili Düzenlemeleri ve Öngördüğü Düzen, Kayıt ve Şartlar

1. İlgili Düzenlemeler

1982 Anayasasına göre, kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir ve devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehit-

lerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz (m.10/II, III).

Aile toplumun temelidir. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar (m.41/I, II).

İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak devletin temel amaç ve görevlerindedir (m.5). Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilere gerekli yardımları yapar (m.42/I, VII).

Herkes, dilediği alanda çalışma özgürlüğüne sahiptir. Devlet özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun yürümesini sağlayacak tedbirleri alır (m.48). Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, işsizleri korumak ve işsizliği önlemeye elverişli bir ekonomik ortam sağlamak için gerekli tedbirleri alır (m.49). Kimse, cinsiyetine, yaşına ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir (m.50). Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgarî ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur (m.55).

1982 Anayasası'nın çalışma hakkı ve ödevine ilişkin hükmünün gerekçesi şöyledir: "Çalışmak, eskiden olduğu gibi hak ve ödev olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdi planda da çalışmanın bir hak ve ödev olarak telakki edilmesini gerektirir. Çalışmak, başlı başına ahlâkî bir vazifedir, ferdin kendisine ve toplumuna karşı olan saygısının bir sonucudur. Kişi, ancak çalışması ile toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur."

1982 Anayasası'nın ücretle ilgili düzenlemesinin gerekçesinde, kamu kesiminde çalışanlar ile özel kesimde çalışanlar arasında, ister işçi ister memur olsunlar, ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardım bakımından hakkaniyet ve denge sağlanmasının esas olduğu belirtilmektedir.

Asgarî ücretle ilgili hüküm, Danışma Meclisi'nin kabul ettiği metinde, "asgarî ücretin tespitinde, ülkenin iktisadi gücü, işkolları ve bölgenin sosyal ve iktisadi özellikleri dikkate alınır" şeklinde idi. Bu hükümle ilgili gerekçe şöyleydi: "Asgarî ücret ülkenin ekonomik gücüne göre, iş bulanların ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre tespit edilecektir. Bütün ülke için ve bütün işkolları için asgarî ücret tespiti, önlenmez haksızlıklara sebep olur. Asgarî ücretin her bir işkolunun ve her bir ilin kaldırabileceği miktar esas alınarak tespit edilmesi genelde işçilerin aleyhine işleyecek

bir çözümdür. Bunun tersi de düşünülebilir, en müreffeh bölgeye ve en çok ödeme kabiliyeti olan işkoluna göre tespit edilebilecek asgarî ücretin, diğer bölgelere de uygulanabileceği söylenebilir de, bu gerçekleşemez.” Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu, anılan hükmü, anayasa kuralı olması halinde başka bir ölçüye göre asgarî ücret tespit edilemeyeceğinden bu konudaki anayasa kuralının çerçeve hüküm niteliğinde olmasının uygun görüldüğünü belirterek değiştirmiştir.

1982 Anayasası'na göre, herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar (m.60). Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet korumaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır (m.61).

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerin, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliğı ölçüsünde yerine getirir (m.65).

2. 1982 Anayasası'nın Öngördüğü Düzen, Kayıt ve Şartlar

1982 Anayasası'nın belirtilen düzenlemeleri çalışmayı, herkesin hakkı ve ödevi saymakta, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde olduğı gibi veya Bildirge hükümlerine benzer şekilde, cinsiyet ayrımı olmamasını, ailenin huzur ve refahı, özellikle ana ve çocukların korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanmasına çalışılmasını, devletin sosyal ve ekonomik alanlardaki görevlerinin, amaçlarına uygun öncelikler gözetilerek mali kaynaklarının yeterliliğı ölçüsünde yerine getirilmesini öngörmekte, kadınların cinsiyetlerine ve güçlerine uymayan işlerde çalıştırılmamalarına, cinsiyet ayrımı olmadan yaptıkları işe uygun ücret almalarına, çalışma şartları bakımından özel olarak korunmalarına ilişkin kadınlara özgü düzenlemeler ve çalışanların ücretli tatil hakları konusunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun hükümler içermektedir. Ancak 1982 Anayasası, Bildirge'nin, herkesin uygun bir hayat seviyesinin olmasına, çalışanların, aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ücret almalarına ve işsizlik, dulluk gibi hallerde uygun hayat seviyesinin sürdürülmesi için sosyal yardım yapılmasına ilişkin hükümlerini alıntılanmamakta ve bunlara uygun açık hükümler de içermemektedir. 1982 Anayasası yalnızca şehitlerin dul ve yetimleriyle malul ve gazilere toplumda kendilerine yaraşır hayat seviyesi sağlanmasını açıkça öngörmektedir.

1982 Anayasası'nın asgarî ücret konusundaki kuralının Bildirge'den farklı olması dolayısıyla İş Kanunu'na “her türlü işçinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için ücretlerin asgarî sınırları en geç iki yılda bir belirlenir” (m.39/I) şeklinde bir hüküm konabilmiş ve Asgarî Ücret Yönetmeliğinde asgarî ücret, “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür

gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgarî düzeyde karşılamaya yetecek ücret" (m.4/d) olarak tanımlanabilmiştir. Bu mevzuat çerçevesinde asgarî ücret, aile göz önünde bulundurulmadan ve ülke geneli için tek miktar olarak belirlenmekte, bu ücrete göre şekillenen emek gelirleri geniş kitlelerin yoksullaşmasına sebep olmakta, sonuçta özellikle büyük şehirlerde, kadınların önemli bir kısmı, emek geliriyle geçinmek durumundaki ailelerinden bir kişi değil, birkaç kişi de çalışsa, kendi geçimlerini veya ailenin geçimi için gerekli katkıyı sağlamak üzere çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

III. Değerlendirme

1982 Anayasası'nın çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili hükümleri İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne aykırıdır ve kendi ilkeleri ve çeşitli temel düzenlemeleriyle de bağdaşmamaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin her şahsın çalışmaya hakkı olduğunu belirtmesine karşılık 1982 Anayasası'nın çalışmayı herkesin hakkı ve ödevi olarak kabul etmesi (m.48) bizce fevkalade isabetsizdir. Bu hükme göre, çalışan bir annenin tek çocuğuna bakmayı ücret karşılığında üstlenen kişi çalışma hak ve ödevini yerine getirmiş sayılacak ve fakat çok çocuklu bir ailede bütün ev işlerini ve çocukların bakımını tek başına yürüten annenin ayrıca çalışma ödevini yerine getirmesi gerekecektir. Anılan hükmün bir sonucu da, tam istihdam sağlanamaması dolayısıyla işsiz vatandaşların çalışma ödevini yerine getirmemiş sayılmasıdır.

1982 Anayasası döneminde Türkiye'nin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni teyit eden ve geliştiren uluslararası sözleşmelerden Avrupa Sosyal Şartı'nı çalışanların, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip oldukları hükmünü ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı çalışanların, kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip oldukları hükmünü kapsam dışında bırakarak onaylaması bizce isabetsizdir; ancak 1982 Anayasası'nın asgarî ücretle ilgili düzenlemesinin amacıyla uyumludur.

Emek geliriyle geçinen bir ailede bir kişinin çalışması halinde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre, ailedeki küçük çocuklu veya çok çocuklu kadının ve ev işleriyle ve kardeşleriyle ilgilenmek isteyen genç kızların çalışma zorunluluğu bulunmamakta, buna karşılık 1982 Anayasası'nın ilgili düzenlemeleri çerçevesinde şekillenen düzende, ailenin çalışan ferdi veya fertleri, asgarî ücretle ya da asgarî ücret dolayında bir ücretle çalışmaktaysa bu kişiler ancak kendi geçimlerini sağlayabildiklerinden, ailedeki çocuklu kadın ve genç kızların çalışma özgürlükleri çalışma zorunluluğuna dönüşmektedir.

Çalışma özgürlüğünün kadınların önemli bir kısmı için çalışma zorunluluğuna dönüştürülmesi, 1982 Anayasasının insan haklarına saygılı devlet, sosyal hukuk devleti ilkeleri (m.2) ve devleti, ailenin refahı, özellikle ananın ve çocuğun korunması (m.41/

II), özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun yürümesi (m.48/I), çalışanların hayat seviyesinin yükseltilmesi ve işsizliği önlemeye elverişli bir ortam sağlanması (m.40) için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılan hükümlerine de aykırıdır.

Kadınların bir kısmının, ev işleri ve çocuk bakımı dolayısıyla istekli olmadıkları halde, sırf eşlerinin veya diğer aile fertlerinin emek gelirleri İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne aykırı olarak aile geçindirecek düzeyde olmadığından ve Bildirge'ye uygun sosyal yardım sağlanmadığından dolayı çalışmak zorunda kalmaları ülkenin işsizlik sorununa ve ücretlerin düzeyine olumsuz etki yapmaktadır. Bu şekilde zorunlu çalışanların yerine çalışmaya istekli işsizler istihdam edilmelidir.

Bizce, 1982 Anayasası'nın çalışma ve sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemeleri yerine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilgili hükümleri alıntılanmalı veya bu düzenlemeler Bildirge'yle uyumlu hale dönüştürülmeli ve böylece İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin öngördüğü esaslara göre şekillenecek sosyal ve ekonomik düzenle kadınların çalışma zorunluluğu olmaksızın çalışma özgürlüğünden gereği gibi yararlanmaları ve işsizlik ile yoksulluğun olabildiğince azalması sağlanmalıdır.